

Kosta Nikolić, BOSNA I HERCEGOVINA U VREME RASPADA SFRJ 1990–1992. TEMATSKA ZBIRKA DOKUMENATA, Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, Beograd 2011, 312 str.

Uprkos tome što je prošlo pune dve decenije od formalnog početka raspada jugoslovenske države mi se i danas neprestano suočavamo sa nasledem koje je iz toga proizašlo. Uspostavljanje definitivnih granica novih nacionalnih država koje su stvorene na teritoriji nekadašnje zajedničke zemlje i dalje predstavlja proces koji, po svemu sudeći, nije dovršen u potpunosti. Osim toga, ni sudski procesi osumnjičenima koji se terete za ratne zločine počinjene na prostoru nekadašnje Jugoslavije nisu u celini okončani ni pred nadležnim međunarodnim Tribunalom u Hagu, ni pred nacionalnim sudovima. Štaviše, moguće je pokretanje novih optužnica. Nisu završeni, takođe, ni međunarodni sudski sporovi koje su novoformirane države pokrenule jedne protiv drugih, nastojeći da dokažu da je protivnička strana kršila konvenciju o genocidu tokom ratnih sukoba. Sem ovih, postoji i niz drugih nerešenih problema u vezi sa raspadom socijalističke Jugoslavije, zbog čega je ovo pitanje i dalje politički veoma aktuelno.

U proteklom periodu pojavile su se različite vrste (suprotstavljenih) interpretacija kraja zajedničke države, koje su se mahom ticale odgovornosti zaraćenih strana za tragičan rasplet krize na jugoslovenskom tlu. Najčešće, ove interpretacije su bile pojednostavljene i ograničena viđenja, više upotrebljiva za političku svrhu nego za nepristrasnu analizu tako kompleksnog istorijskog fenomena kao što je bio raspad zemlje. Posebno se, u tom smislu, izdvajaju tumačenja koja su u polemički diskurs uvodila uprošćene kategorije „agresora“ i „žrtava“.

Jedan od glavnih problema u vezi s tim jeste nedostatak relevantne izvorne građe koja se koristi kao osnova za argumentaciju određenih stanovišta. Najveći broj dostupnih dokumenata nalazi se u sudskoj arhivi Haškog tribunala i do njih se može doći posredstvom interneta. Uprkos svom značaju, neki od ovih dokumenata se nisu dosad koristili u istoriografskim radovima posvećenim kraju jugoslovenske države. S obzirom na tu okolnost, saradnik Instituta za savremenu istoriju dr Kosta Nikolić priredio je od takvih izvora tematsku zbirku koja se odnosi na događaje vezane za bivšu jugoslovensku republiku Bosnu i Hercegovinu u periodu 1990–1992. godine i njeno odvajanje iz savezne drža-

ve. Publikovana dokumenta su, inače, korišćena u sudskom postupku protiv Slobodana Miloševića pred Haškim tribunalom.

Zbirka je objavljena 2011. godine, kao rezultat izdavačke i stručne saradnje Instituta za savremenu istoriju i Fonda za humanitarno pravo, koji se ovom prilikom prvi put pojavljuju kao saradnici na zajedničkom projektu pod nazivom „Jugoslovenska kriza“. Projekat je, inače, samostalno pokrenuo Institut za savremenu istoriju 2010. godine, kada je objavljena prva knjiga iz njegovog serijala – *Srpske političke elite i Vens–Ovenov plan*, priređivača Vladimira Petrovića.

Nikolićeva zbirka obuhvata razdoblje od 1990. do 1992, iako sami dokumenti koji se u njoj pojavljuju zahvataju period od januara do maja 1992. godine. Zbirka ima 311 strana, a gotovo 50 uvodnih strana posvećeno je studiji o nastanku i eskalaciji međunacionalnih sukoba koji su izazvali građanski rat u Bosni i Hercegovini. Poslednjih 10 strana čini registar imena, načinjen kao mali biografski rečnik za pojedine ličnosti, koje je autor izdvojio kao najznačajnije za obrađivanu temu.

Uvodna studija (11–61) namenjena je istorijskoj kontekstualizaciji odabranih dokumenta i sastoji se od tri potceline. U njima autor nastoji da, uz izbegavanje vrednosnih sudova, da sažet hronološki pregled političkih dešavanja u republici Bosni i Hercegovini u periodu od januara 1990. do maja 1992, dovodeći ih u vezu sa prelomnim događajima koji su se u isto vreme zbivali na nivou savezne države.

Prva potcelina se odnosi na razdoblje od januara 1990. do decembra 1991. kada su po uvođenju višepartijskog sistema u Bosni i Hercegovini započela prva sporenja među novoformiranim nacionalnim strankama oko državnopravnog statusa republike u slučaju dezintegracije zemlje. Osnovu tog sukoba činio je nesklad između zalaganja bošnjačko-hrvatske koalicije za formiranje samostalne unitarne države i pripadnika srpskog naroda za ostanak u jugoslovenskoj zajednici (kasnije za konfederalno uređenje). Najviše pažnje autor posvećuje odnosu između suprotstavljenih strana i njihovom postepenom zaostravanju kroz pojedine ključne momente, koji posebno dobijaju na zamahu posle proglašenja nezavisnosti Hrvatske i Slovenije u leto 1991. i posle usvajanja *Platforme Predsedništva SR Bosne i Hercegovine* i *Memoranduma SDA* (bošnjačka Stranka demokratske akcije) u republičkoj Skupštini oktobra 1991. godine.

U drugoj potcelini autor nas upoznaje sa prikupljenim saznanjima o tajnim pregovorima vođenim između predsednika SR Hrvatske Franje Tuđmana i predsednika SR Srbije Slobodana Miloševića, oko navodne teritorijalne „podela“ Bosne i Hercegovine. Ova podela, naime, trebalo je da predstavlja glavni segment trajnog hrvatsko-srpskog razgraničenja na prostoru cele bivše Jugoslavije. Kako mnoge indicije ukazuju, predsednici dve ključne jugoslovenske republike započeli su razgovore o tome tokom susreta u Karadorđevu (mart 1991) i Tikvešu (april 1991), a sadržaje njihovih dogovora, koji ni do danas nisu tačno poznati, Nikolić nastoji da rekonstruiše kako kroz svedočenja ličnosti koja su imala određena obaveštenja u vezi s tim, tako i kroz jedan od dokumenata koji u drugom delu zbirke iznosi u celosti.

Treća potcelina je posvećena razdoblju od decembra 1991. do maja 1992. kada međunarodne nesuglasice u Bosni i Hercegovini sve više prerastaju u nepomirljive sukobe i, naposljetku, u građanski rat. Prekretnica krize bio je zahtev koji je – bez pristanka srpske strane – republiko Predsedništvo uputilo Evropskoj zajednici 21. decembra 1991. radi priznanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Nikolić opisuje dalji zaplet događaja od odgovora bosanskih Srba proglašenjem „Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“ (januar 1992), preko referenduma bošnjačko-hrvatske koalicije za nezavisnost (29. februar – 1. mart 1992), reakcija vojnog i političkog vrha ostatka savezne države, uplitanja relevantnih faktora međunarodne zajednice i stradanja prvih žrtava. U aprilu 1992. usledila su prva međunarodna priznanja bosansko-hercegovačke državnosti i pravljene sporazum o povlačenju vojske Jugoslovenske narodne armije sa republičke teritorije. Posle toga počinju intenzivniji ratni sukobi, a autorov pregled doseže do kraja maja 1992. i biva zaključen uvođenjem totalnih sankcija UN novostvorenoj Saveznoj Republici Jugoslaviji, zbog optužbi da je odgovorna za situaciju u Bosni i Hercegovini.

Glavni deo zbirke, sastavljen od odabranih istorijskih izvora (61–301), obuhvata 8 dokumenata. Kako je već napomenuto, oni vremenski zahvataju period od januara do maja 1992, koji je ključan za početak građanskog rata u Bosni i Hercegovini. Prvi dokument je zapisnik sa tajnog sastanka hrvatskog predsednika Franje Tuđmana (sa saradnicima) i članova Predsedništva Bosne i Hercegovine, Nikole Koljevi-

ća (srpski predstavnik) i Franje Borasa (hrvatski predstavnik). Sastanak je održan 8. januara u Zagrebu i bio je posvećen potencijalnim rešenjima za status Bosne i Hercegovine u sklopu jugoslovenske krize. Poseban značaj ovog dokumenta je u tome što jasno ukazuje na to da su u „četvrtom ili trećem mesecu“ 1991. započeli kontinuirani hrvatsko-srpski pregovori u vezi sa bosansko-hercegovačkim pitanjem, kao i da se na njima razgovaralo o teritorijalnom razgraničenju između tri najbrojnije nacije na tom prostoru. Drugi dokument je Deklaracija o proglašenju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 9. januara, a treći i četvrti su stenografske beleške sa dva sastanaka održana 2. marta u Beogradu – prvi je proširena sednica Predsedništva SFRJ, a drugi sastanak Predsedništva SFRJ sa predstavnicima Srpske Republike BiH. Navedene beleške svedoče o više značajnih pitanja: političkoj i bezbednosnoj situaciji u republici za vreme održavanja bošnjačko-hrvatskog referenduma za nezavisnost (blokada Sarajeva), položaju Jugoslovenske narodne armije na tom prostoru, pogledu bosanskih Srba na pregovore koji su pod pokroviteljstvom Evropske zajednice vođeni na Konferenciji o Bosni i Hercegovini (predsedavajući Žoze Kutljer), dolasku Mirovnih snaga Ujedinjenih nacija i dr. Peti dokument je zapisnik 13. sednice Saveta za zaštitu ustavnog poretka Predsedništva Bosne i Hercegovine od 9. marta, koji se vremenski i jednim delom tematski nadovezuje na dva prethodna. Njegov sadržaj pokazuje do kog stepena su republički organi bili nemoćni da uspostave kontrolu i red na svojoj teritoriji, čemu su posebno doprinosili delovanje paravojnih formacija i nerazjašnjen status Jugoslovenske narodne armije, ali i problemi u republičkom Ministarstvu unutrašnjih poslova i Službi državne bezbednosti. O tome kako su poslanici Narodne skupštine Srbije sagledavali stanje u Bosni i Hercegovini nakon što su članice Evropske zajednice (prve) počele da priznaju nezavisnost te republike, kao i merama koje je trebalo poduzeti u vezi s tim, govori dokument broj šest. Reč je o stenografskim beleškama sa zatvorene sednice Skupštine Republike Srbije od 8. aprila, a jedan od zanimljivih detalja iz teksta, mada ne direktno vezan za sam prostor Bosne i Hercegovine, jeste da su na području Baranje jedinice JNA navodno trpele napade hrvatskih snaga koji su dolazili sa teritorije Mađarske. Pretposlednji dokument su fonobeleske razgovora između potpredsednika Predsedniš-

tva SFRJ Branka Kostića i vršioca dužnosti saveznog sekretara za narodnu odbranu general-pukovnika Blagoja Adžića sa predsednikom Predsedništva Bosne i Hercegovine Alijom Izetbegovićem. Razgovor je vođen 26. aprila u Skoplju u okviru pregovora o povlačenju Jugoslovenske narodne armije sa bosansko-hercegovačkog prostora. Osnovne teme su bile transformacija savezne armije u višenacionalnu vojsku Bosne i Hercegovine i status preostalih jugoslovenskih jedinica koje su trebale da se zadrže na teritoriji novopriznate države sve do pronalazjenja političkog modela za okončanje krize. Poslednji dokument u zbirci je zapisnik sa 16. sednice Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini održane 12. maja u Banjaluci. U njemu je, pored pregleda aktuelne ratne situacije i informacija o pregovorima sa hrvatskom stranom, saopšten spisak (šest) ratnih ciljeva bosanskih Srba, a tu su i odluke o proglašenju neposredne ratne opasnosti, formiranju Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine, postavljenju general-potpukovnika Ratka Mladića za vojnog komandanta i dr.

Kao što se iz dosadašnjeg pregleda može uočiti, zbirka dr Koste Nikolića nudi mnoštvo važnih informacija o događajima i situacijama u vezi sa odvajanjem Bosne i Hercegovine iz sastava socijalističke Jugoslavije 1990–1992. godine. Posredstvom dokumenata, ona nam u značajnoj meri saznavno približava procese koji su se dešavali u najbitnijem razdoblju ne samo za ovu bivšu jugoslovensku republiku već i za njeno šire okruženje. U skladu s tim zbirka privlači naučnu pažnju i predstavlja vredan doprinos jasnijem i objektivnijem sagledavanju fenomena raspada SFRJ. U tom smislu ona će nesumnjivo dati podsticaj javnoj debati u vezi sa ovim kompleksnim pitanjem što je, kako autor sam navodi, bio jedan od njegovih ciljeva.

Goran Antonić

DOBROVOLJAČKI GLASNIK, broj 37, godina XXI, Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912–1918, njihovih potomaka i poštovalaca, Beograd, jun 2011, 260 str.

Najnoviji broj *Dobrovoljačkog glasnika* u prvi plan ističe i veliča 95-godišnjicu Prve srpske dobrovoljačke divizije, tako da se može smatrati tematskim. Izdavač časopisa je *Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912–1918, njihovih potomaka i poštovalaca*, uz finansijsku podršku

Ministarstva rada i socijalne politike, Sektora za boračko-invalidsku zaštitu.

Tematski broj *Dobrovoljačkog glasnika* započinje svečanom pesmom udruženja „Oj Srbijo, mila mati“ i nastavlja se uvodnikom pod nazivom „Novi, širi vidici“. U pitanju je tekst od izuzetne važnosti koji otkriva da je početkom 2011. godine održana Izborna skupština Udruženja na kojoj su usvojeni normativni akti, program daljeg rada u svim oblastima i izabrano novo, podmlađeno rukovodstvo. Za predsednika Udruženja jednoglasno je izabran uvaženi dr Vidoje Golubović, potomak ratnog dobrovoljca, poznati aktivista Udruženja. Time je umnogome preakviziten težak period od nekoliko godina u radu Udruženja, podmlađen Glavni odbor, održan značajan skup u Kikindi tokom kojeg je svečano obeležena 95-godišnjica Prve srpske dobrovoljačke divizije, proširena izdavačka delatnost, pojačan rad na objavljivanju „Pomenika“, „Monografije dobrovoljačkog pokreta“ u više tomova, kao i redovno izdavanje *Dobrovoljačkog glasnika* koji je označen „ličnom kartom aktivnosti Udruženja na negovanju i razvijanju tradicija ratnog dobrovoljstva“. Unapređeni *Dobrovoljački glasnik* donosi mnoštvo novina kao što su: postavljanje novog urednika sa višegodišnjim iskustvom, produbljivanje tematskog bloka sa širim dijapazonom članaka pod zajedničkim naslovom „Godišnjice, događaji, istraživanja“, a istaknute su i najčitanije rubrike – „Srbi, šta i kako dalje“, „Večno žive srpske legende“, „Dobrovoljci nisu bili samo ratnici“ i „Kultura“.

Uopšteno uzevši, *Dobrovoljački glasnik* podeljen je na tematski blok i stalne rubrike. U tematskom bloku, koji nosi podnaslov „Godišnjice, događaji, istraživanja“, posebna pažnja posvećena je godišnjicama značajnih događaja, pre svega Prvoj srpskoj dobrovoljačkoj diviziji o kojoj pišu istoričar Predrag Pavlović i novinar Novica Pešić nastojeći da sumiraju ratni put te proslavljene divizije od njenog formiranja u Odesi 1916. godine, teških borbi u Dobrudži i iscrpljujućeg puta preko Sibira i toplih mora, do Solunskog fronta. Prof. dr Gojko Miljanov istražuje martovske događaje i Aprilski rat 1941. godine, dvadesetogodišnjicu razbijanja Jugoslavije sumira dr Slobodan B. Mikić, dok tekst po naslovom „Nestajanje srpskog naroda iz zapadnih regiona Balkanskog poluostrva“ potpisuje dr Momčilo Diklić. Tu su još i intrigantni radovi Radosava Đokića „Srpski dobrovoljački odred 1914–1915“, dr Filipa Škiljana